

Kyselytutkimusten edustavuus Suomessa 1973–2011: katsaus keskeisistä taustatekijöistä

MARJA HEINONEN, RIIKKA LAANINEN, REIJO PAJU JA LAURI RAPELI

Johdanto

Käsityksemme kansalaisten poliittisista mielipiteistä, arvoista ja yhteiskunnallisesta aktiivisuudesta perustuvat suurelta osin mielipidetutkimuksiin. Converse (1987, 1) kutsuukin kyselytutkimuksia yhteiskuntaan kohdistetuksi kaukoputkeksi. Suomessa aikuisväestöä edustavat otokset ovat olleet politiikkaan liittyvien toistuvien kyselyiden kohteena noin neljänkymmenen vuoden ajan. Alan kotimaiset perusteokset, joissa esitellään suomalaisten poliittisen ajattelun ja osallistumisen yleiset linjat ja ilmiöt, pohjautuvat nimenomaan kyselytutkimuksiin (esim. Borg 2011; Borg ja Paloheimo 2009; Paloheimo 2005; Pesonen ym. 1993). Kyselyiden merkitys politiikan tutkimukselle onkin aina ollut Suomessa erittäin keskeinen.

Kyselytutkimusten käyttökelpoisuus tutkimusmateriaalina perustuu otoksen yleistettävyyteen sen perusjoukkoa koskien. Suomessa on perusjoukkona tyypillisesti käytetty 18 vuotta täyttäneitä väestöä, pois lukien Ahvenanmaan maakunta. Otantamenetelmät ovat jonkin verran vaihdelleet, jolloin otosten sosiodemografinen edustavuus perusjoukkoon nähden myös on saattanut vaihdella. Tässä katsauksessa tarkastellaankin, kuinka hyvin Puolueiden ajankoh- taistutkimukset ja Eduskuntavaalitutkimukset ovat edustaneet 18 vuotta täyttäneitä Suomen väestöä (pl. Ahvenanmaa) vuosien 1973 ja 2011 välisenä aikana. Tarkastelemme, kuinka hyvin kyselytutkimusten otokset vastaavat perusjoukkoa sukupuolen, iän, koulutuksen ja työssäkäynnin suhteen. Erityisenä mielenkiinnon kohteena on selvittää, onko otosten edustavuudessa tapahtunut muutoksia neljäkymmentä vuotta kattavan tarkastelujakson aikana. Oto-

sosuuksia verrataan Tilastokeskuksen tietoihin koko väestöä koskien. Tarkasteluun on otettu kyselytutkimuksia noin kymmenen vuoden välein: Puolueiden ajankoh- taistutkimukset 1973 ja 1983 sekä Eduskuntavaalitutkimukset 1991, 2003 ja 2011.

Havaitsemme analyysissämme vinoutumia, joiden voidaan katsoa edellyttävän aineistojen painottamista kertoimin niiden edustavuuden takaamiseksi. Yliopistotutkimtoa suorittavien tai suorittaneiden yli- edustus on ollut kussakin otostutkimuksessa ole- massa, mutta viimeisimmässä eli vuoden 2011 tut- kimuksessa se on erityisen huomattava. Työtilanteen kohdalla ei-työssäkäyvien osuus vastaajista on ollut monena vuonna huomattavasti pienempi kuin pe- rusjoukossa. Toisaalta sukupuolen ja iän osalta ai- neistojen edustavuus toteutuu melko ongelmitta.

Ennen analyysiä teemme lyhyen katsauksen kyse- lytutkimuksiin empiirisenä aineistona politiikan tutkimuksessa keskittyen erityisesti käyttämiimme kotimaisiin tutkimuksiin. Tämän jälkeen esittelem- me analyysissä olevat muuttujat ja niiden muokkaam- isen vertailukelpoisiksi keskenään. Tulokset olem- me koonneet taulukkoihin kustakin muuttujasta erikseen vertailun helpottamiseksi. Viimeisessä kap- paleessa pohdimme tulosten merkityksiä tulkinnoil- le ja vaikutuksia tutkimuksista tehtäviin yleistyskiin.

Kyselyaineistot politiikan tutkimuksessa

Kyselytutkimukset ovat empiirisen politiikan tutki- muksen pääasiallinen keino saada tietää, mitä miel- tä kansalaiset ovat politiikasta. Benigerin ja Bogartin (1983, 479) mukaan kyselytutkimusten yleistymisen,

joka Yhdysvalloissa tapahtui 1940–1960 välisenä aikana, johtuikin juuri erityisesti poliittisen eliitin halusta saada tietää, mitä kansalaiset yhteiskunnasta kulloinkin ajattelivat. Niin Yhdysvaltojen kuin muidenkin maiden kansalaisten suuri lukumäärä tosin ei mahdollistanut jokaisen mielipiteen mittausta. 1930-luvun alkupuolella Elmo Roper ja George Gallup aloittivat journalistisin tavoittein kansalaismielipiteen mittaamisen satunnaisotantaan perustuen kysymällä kysymyksiä vain pieneltä joukolta. Otoksen edustavuus ja satunnaisotanta eivät olleet Roperin ja Gallupin keksintöä, vaan jo aiempien kyselytutkimuspioneerien tuotosta. Heidän toiminnastaan kuitenkin kasvoi se valtava mielipidetutkimusten perinne, joka on sittemmin vakiinnuttanut paikkansa niin tiedotusvälineiden uutisoinnin kuin yhteiskunnallisen tutkimuksenkin raaka-aineena. (Converse 1987, 43).

Suomessa eri vaaleihin, eduskunta-, presidentin-, kunnallis- ja EU-vaaleihin, liittyviä kyselyjä tehdään monista näkökulmista ja monien tahojen toimesta. Kyselyitä tehdään äänestysikäisille, koko Suomen väestölle, pelkästään nuorille tai vain ehdokkaille. Lisäksi Euroopan unioni kerää säännöllisesti tietoa jäsenvaltioissa vallitsevista mielipiteistä Euroopan komission rahoittamien eurobarometri-kyselytutkimusten avulla (jatkossa EB). Ne mittaavat jäsenmaiden kansalaisten mielipiteitä, näkemyksiä ja odotuksia, jotka koskevat etenkin Euroopan unionia ja Euroopan parlamenttia. Suomessa ensimmäinen EB toteutettiin vuonna 1995. Esimerkkejä muista toistuvista, kansainväliseen vertailtavuuteen pyrkivistä kyselyistä, joissa Suomi on mukana, ovat European Social Survey (Suomen aineisto 2002 lähtien), World Values Survey (1981–) ja International Social Survey Programme (2000–).

Ajallisesti kauimmaksi kotimaisista aineistosarjoista ulottuu Puolueiden ajankohtaistutkimus (jatkossa PA), joita tehtiin Suomessa vuosien 1973 ja 2005 välillä. Tutkimusten toimeksiantajina olivat perinteisesti suurimmat eduskuntapuolueet, joskin vaalivuosina tutkimuksia ovat rahoittaneet myös muut tahot. Eduskuntavaalitutkimuksia (jatkossa EVT) on tehty Suomessa eduskuntavaalien yhteydessä vuosina 1991, 2003, 2007 ja 2011. Tällä hetkellä aineistonkeruusta vastaa Vaalitutkimuskonsortio, joka toteuttaa myös vuoden 2015 eduskuntavaalitutkimuksen. EVT on luonteeltaan vaalitutkimus, jossa tavoitteena on tutkia kansalaismielipiteitä ja -osallistumista erityisesti äänestämisen ja vaalikäyt-

täytymisen kontekstissa. Vaalitutkimukset ovat kansallisia hankkeita, jotka nykyään toteutetaan osin kansainvälisen yhteistyön kautta vertailtavuuden aikaansaamiseksi. Kuten Grönlund (2006) toteaa, on noin 20 vuotta vanha suomalainen vaalitutkimus kansainvälisesti erittäin nuorta verrattuna muihin Pohjoismaihin ja erityisesti Yhdysvaltoihin, jossa kansallinen vaalitutkimusaineisto ulottuu vuoteen 1948.

Tähän tutkimukseen olemme valinneet juuri Puolueiden ajankohtaistutkimukset sekä Eduskuntavaalitutkimukset niiden kohtalaisen ajallisen vertailtavuuden vuoksi. Kumpikin tutkimussarja on toteutettu eduskuntaa ja eduskuntavaaleja erityisesti silmällä pitäen, ja yhdessä ne kattavat tällä hetkellä noin neljäkymmentä vuotta pitkän ajanjakson.

Aineistot ja muuttajat

Käytettyjen aineistojen perustiedot on raportoitu liitteen taulukossa 5. Taulukko osoittaa aineistojen vastaajamäärien vaihtelevan 1 098 ja 1 492 välillä, mitä voidaan pitää vertailun kannalta jokseenkin ongelmattoman pienenä vaihteluna. Aineistojen keruumenetelmien ja kerääjien osalta vaihtelua on kuitenkin melko paljon, vaikka aineistojen perusjoukot ovatkin melko identtisesti määriteltyjä. Otantamenetelmien moninaisuuden lisäksi huomattavaa on, että viimeisimmässä eduskuntavaalitutkimuksessa myös haastattelumenetelmät vaihtelivat vastaajien välillä. Osa haastatteluista suoritettiin vastaajien kotona, osa Taloustutkimus oy:n tiloissa. Tutkimukset ovat kuitenkin tehty haastattelututkimuksina, joka oleellisesti parantaa vertailtavuutta.

Analyysissä käytettävien muuttujien mittaaminen on vaihdellut kyselyiden välillä, minkä vuoksi ajallinen vertailu on osin hankalaa, joskaan ei mahdollonta. Edustavuuden kannalta keskeisiä sosiodemografisia muuttujia on useita, ja niiden valinnassa hyödynnämme osittain Smetsin ja van Hamin (2013) meta-analyysii äänestysaktiivisuutta tutkivista tutkimuksista. Heidän tarkoituksenaan oli löytää taustamuuttujat, joiden useimmin todetaan vaikuttavan äänestysaktiivisuuteen. Useimmin käytetyiksi taustamuuttujiksi osoittautuivat muun muassa ikä, sukupuoli, koulutus, etninen ryhmä ja taloudellinen tilanne. Osin tähän meta-analyysiin pohjautuen olemme valinneet tutkittaviksi muuttujiksi iän, sukupuolen, koulutuksen ja työtilanteen. Kyseiset

muuttajat osoittautuivat sellaisiksi, että niiden välinen ajallinen vertailu käytettyjen aineistojen kohdalla oli kohtuullisen harmonisoinnin jälkeen mahdollista. Sukupuolen osalta vertailu on ongelmaton, mutta iän kohdalla kysymysmuotoiluissa on eroja. Koulutusmuuttuja tuotti eniten ongelmia, koska otoksessa olevissa kyselyissä ei ollut järjestelmällistä tapaa kysyä vastaajan koulutusta. Myös työtilannetta oli eri vuosien kyselytutkimuksissa kysytty eri tavoin, mikä tuotti hieman ongelmia. Seuraavissa kappaleissa esittelemme eri muuttujien jakaumat kussakin tutkimuksessa ja selitämme, miten olemme muokanneet muuttajat vertailukelpoisiksi.

Vuoden 1973 tutkimuksessa ei otokseen otettu mukaan ahvenanmaalaisia, joten minkäänlaista havaintojen poistamista ei tarvinnut tehdä. Vuoden 1983 puolueiden ajankohtaistutkimuksen koodikirjassa ei mainita, onko ahvenanmaalaiset jätetty tutkimuksen ulkopuolelle vai ei, mutta voimme olettaa näin, koska vastaajan lääniä kysyttäessä ei aineistossa ole merkintää Ahvenanmaasta. Puuttuvia havaintoja sukupuoli-muuttujassa on kolme. Vuoden 1991 eduskuntavaalitutkimuksesta on poistettu ahvenanmaalaiset (55 vastaajaa), mutta vuosien 2003 ja 2011 tutkimuksissa ei ollut yhtään vastaajaa Ahvenanmaalta. Sukupuolimuuttujassa oli vuoden 2011 aineistossa 25 puuttuvaa havaintoa, jotka on poistettu analyysistä.

Vastaajat on analyysissä jaettu ikäryhmiin 18–30, 31–45, 46–60 ja yli 61-vuotiaat. PA 1973:ssa ei kuitenkaan kysytty syntymävuotta, vaan ikä kysyttiin ikäluokkina. Luokkia jouduttiin yhdistelemään, eikä 17-vuotiaita kyetty rajaamaan pois aineistosta. PA 1973 muodostaa tästä syystä poikkeuksen, ja tämän aineiston kohdalla ikämuuttuja on seuraavanlainen: ensimmäinen luokka sisältää siis 17–30-vuotiaat, toinen luokka sisältää 31–49-vuotiaat, kolmas luokka sisältää 50–64-vuotiaat, ja viimeisessä luokassa ovat yli 65-vuotiaat. Vuoden 1983 aineiston yksi syntymävuotensa perusteella 15-vuotias vastaaja on poistettu analyysistä, samoin syntymävuotensa kertomatta jättäneet 20 vastaajaa. Myös vuoden 2011 tutkimuksessa syntymävuosimuuttujassa 25 puuttuvaa havaintoa ovat analyysin ulkopuolella.

Koulutuksen osalta yhteismitallinen kategorisointi on vaikeinta. Käytämme analyysissä jaottelua ”ei ammattitutkintoa, ylioppilas”, ”ammattikorkeakoulu tai ammattitutkinto”, ”yliopistotutkinto” ja ”tutkinto kesken, muu”. Jaottelu ei ole ongelmaton. Se perustuu osin aineistojen harmonisoinnin ja Tilas-

tokeskuksen vertailusta aiheutuviin välttämättömyyksiin, osin pyrkimykseen rajoittaa luokkien lukumäärää. Koulutusmuuttujan kohdalla otettiin vuoden 1973 tutkimuksesta mukaan jatkokoulutusta tiedustellut kysymys. Kyselyn muuttujassa oli useita eri vaihtoehtoja ammattitutkinnolle, jotka tässä tutkimuksessa niputettiin yhdeksi ammattitutkinto/ammattikorkeakoulu-luokaksi. Vuoden 1973 aineistosta ei luokkaan ”tutkinto kesken, muu” tullut yhtään havaintoa, koska alkuperäisessä kyselytutkimuksessa ei tällaista vaihtoehtoa ollut annettu. Vuoden 1983 tutkimuksessa ei kuitenkaan kysytty erikseen keskeneräistä tutkintoa, joten näiden oletetaan sisältyvän muihin luokkiin. Koulutusmuuttajassa vuoden 1991 osalta käytettiin kysymystä ”Mikä on ammatillinen koulutuksenne?” Alkuperäisessä kysymyksessä oli jälleen useita vastausvaihtoehtoja ammattitutkinnolle, ja ne on tässä tutkimuksessa niputettu yhteen kohdaksi ”ammattikorkeakoulututkinto/ammattikoulututkinto”. Vuoden 1991 aineistossa ei ollut yhtään havaintoa kohdassa ”tutkinto kesken, muu”.

Vuoden 2003 osalta koulutusmuuttujassa on käytetty kysymystä ”Vastaajan koulutus”, joka siis eroaa esimerkiksi vuoden 1991 eduskuntavaalitutkimuksesta, jossa on kysytty erikseen vastaajan peruskoulutus ja ammatillinen koulutus. Puolestaan vuoden 2003 eduskuntavaalitutkimuksessa kysymyksessä ”vastaajan koulutus” vastausvaihtoehtoina ovat olleet esimerkiksi kansakoulu ja yliopistotutkinto, mitä vuoden 1991 kyselyssä ei ollut kysytty samassa kyselyssä. Tämä voi osittain selittää eroa vastaajien suuressa kasvussa kategoriassa ”ei ammattitutkintoa / ylioppilaa”. Samaa kategorisointia on käytetty, eli ammattikorkeakoulu/ammattitutkinto-kohtaan on niputettu useampi vastausvaihtoehto. Myöskään tässä kyselyssä ei ole vastaajia kategoriassa ”muu/tutkinto kesken”. Vuoden 2011 kyselyssä kysymysmuotoilu eroaa jälleen aiemmista eduskuntavaalitutkimuksista siten, että kyselyssä oli lisäkohdat ”Vielä koulussa (ammattikoulu tai -kurssi)” sekä ”jonkun verran ammattikorkeakoulu- tai yliopistopintoja”. Koska merkittävä osa vastaajista kuului jompaankumpaan kategoriaan, olemme ottaneet heidät huomioon koulutuskategorisoinnissa kohdassa ”tutkinto kesken / muu”. Tämä voi osittain selittää sitä, että kohtaan ”ei ammattitutkintoa / ylioppilaa” tulee vuoden 2011 kyselyssä huomattavasti vähemmän vastauksia kuin esimerkiksi vuoden 2003 kyselyssä. Myös vuoden 2011 kyselyssä ammat-

Taulukko 1. Sukupuolten osuus otoksista ja väestöstä (prosenttia).

Vuosi	Puolueiden ajankohtaistutkimus 1973	Puolueiden ajankohtaistutkimus 1983	Eduskuntavaali- tutkimus 1991	Eduskuntavaali- tutkimus 2003	Eduskuntavaali- tutkimus 2011
Sukupuoli					
Mies	46,2 (47,3)	44,9 (47,5)	50,6 (47,8)	50 (48,3)	49,8 (48,6)
Ero ¹	-1,1	-2,6	2,8	1,7	1,2
Nainen	53,8 (52,7)	54,8 (52,5)	49,4 (52,2)	50 (51,7)	50,2 (51,4)
Ero	1,1	2,3	-2,8	-1,7	-1,2

¹ Kysely – väestöosuus (%-yksikköä)

tikorkeakoulu/ammattikoulu-kategorioihin on niputettu useampi vastaus.

Työtilanne jaettiin tutkimusta varten työssäkäyviin (”töissä kodin ulkopuolella”), opiskelijoihin ja työttömiin (”ei töissä kodin ulkopuolella”). Viimeksi mainittuun kategoriaan olemme sisällyttäneet myös muun muassa äitiyslomalla olevat (mikäli tällainen vastausvaihtoehto on ollut) ja kaikki muut vaihtoehdot, jotka osoittavat, ettei vastaaja ole ansiotyössä kodin ulkopuolella. Vuoden 1983 tutkimuksessa työtilannetta oli kysytty kahteen kertaan täsmälleen samalla kysymyksellä. Prosenttiosuudet otettiin siitä muuttujasta, jossa ei ollut puuttuvia havaintoja. Työtilannemuuttujassa vuoden 1991 osalta käytettiin kysymystä ”Vastaajan sosioekonominen asema” ja vuoden 2003 aineistossa kysymystä ”Vastaajan ammattiasema”, joissa oli käytännössä identtiset vastausvaihtoehdot. Vuoden 2011 kyselyn osalta on käytetty kysymystä ”Työssäolo”, sillä vastaavanlaista kysymystä kuin vuoden 1991 tai 2003 eduskuntavaalikyselyissä ei ollut. Vastausvaihtoehdoissa on myös runsaasti enemmän vaihtoehtoja kohtaan ”ei työssä kodin ulkopuolella”, mikä osaltaan selittää tämän kyseisen kohdan kasvua. Myöskään kohtaa ”muu” ei ole alkuperäisessä kyselyssä, mikä on esim. aikaisempien vuosien kyselyissä.

Tulokset

Esitämme seuraavissa taulukoissa edellä esitettyjen muuttujien jakaumat valituissa viidessä kyselytutkimuksessa 1973–2011 verraten niitä Tilastokeskuksen verkkopalvelusta saatuihin koko väestöä koskeviin tietoihin samoilta vuosilta. Taulukoissa Tilastokeskuksen vertailutiedot on raportoitu aina sulkeissa

kunkin otososuuden jälkeen. Otoksen ja koko väestön väliset erot on raportoitu prosenttiyksikköinä erillisellä rivillä vähentämällä väestöosuus otososuudesta. Täten esimerkiksi taulukko 1:ssä miesten osuus PA 1973:ssa on ollut 46,2 %, Tilastokeskuksen mukaan koko väestöstä miehiä on 1973 ollut 47,3 %. Ero -1,1 tarkoittaa, että otoksessa on ollut noin yhden prosenttiyksikön verran vähemmän miehiä, kuin mikä heidän osuutensa väestöstä oli samaan aikaan ollut.

Tutkimuksessamme käyttämässämme kyselytutkimuksissa vastaajat ovat jakautuneet suhteellisen tasaisesti sukupuolen mukaan (taulukko 1). Suurin ero on vuoden 1983 PA-tutkimuksessa, jossa naisten osuus vastaajista (54,8 %) on selkeästi suurempi kuin miesten osuus (44,9 %). Merkittäviä eroja Tilastokeskuksen vertailuaineistoon ei ole, sillä erot ovat vuosia 1983 ja 1991 lukuun ottamatta alle 2 prosenttiyksikköä. Merkittävin ero kyselyyn vastanneissa suhteessa koko väestöön on vuodelta 1991, jolloin sukupuolten välinen tasapaino heitti siten, että kyselyyn vastasi 2,8 prosenttiyksikkö enemmän miehiä väestöosuuteen verrattuna. Ajallisesti verrattuna sukupuolten edustavuus on pysynyt melko vähäisenä ja muuttumattomana koko tarkasteluajanjakson.

Ikäluokkien osuus vuoden 1973 osalta vääristyy jonkin verran PA:n kyselymuotoilun takia, koska, kuten aiemmin todettua, ikäluokkajako poikkeaa muista aineistoista. Tämä osaltaan selittää suurehkoja eroja vuoden 1973 PA:n otoksen ja väestön ikäjakauman suhteen. Tästä poikkeamasta huolimatta on suomalaisten ikäjakauma muuttunut huomattavasti tämän katsauksen aikana 1973–2011. Kun vuonna 1973 tutkimuksen nuorin ikäluokka oli koko väestössä suurin, niin vuoteen 2011 tultaessa sen sijaan vanhin ikäluokka oli jo selkeästi (suurten

Taulukko 2. Ikäluokkien osuus otoksista ja väestöstä (prosenttia).

Vuosi	Puolueiden ajankohtais-tutkimus 1973	Puolueiden ajankohtais-tutkimus 1983	Eduskuntavaali-tutkimus 1991	Eduskuntavaali-tutkimus 2003	Eduskuntavaalitutkimus 2011
Ikäluokka					
18–30	29,7 (32)	25,0 (27)	22,7 (23)	23,5 (21)	18,6 (21)
Ero ¹	-2,3	2,0	-0,3	2,5	-2,4
31–45	37,6 (26)	30,5 (30)	33,4 (32)	24 (26)	21,9 (23)
Ero	11,6	0,5	1,4	-2,0	-1,1
46–60	21,7 (23)	23 (22)	26 (22)	28,1 (28)	22,4 (26)
Ero	-1,3	1,0	4,0	0,1	-3,6
61–	10,9 (19)	21,4 (21)	17,9 (23)	24,2 (25)	37,1 (30)
Ero	-8,1	0,4	-5,1	-0,8	7,1

¹Kysely – väestöosuus (%-yksikköä)

Taulukko 3. Koulutusluokkien osuus otoksista ja väestöstä (prosenttia).

Vuosi	Puolueiden ajankohtais-tutkimus 1973	Puolueiden ajankohtais-tutkimus 1983	Eduskuntavaali-tutkimus 1991	Eduskuntavaali-tutkimus 2003	Eduskuntavaali-tutkimus 2011
Koulutustaso					
Ei ammattitutkintoa, ylioppilas	60,2 (66,5) ²	63,5 (52,6) ²	26,7 (46,3)	41,7 (35,3)	13,5 (29,2)
Ero ¹	-6,3	10,9	-19,6	6,4	-15,7
Ammattikorkeakoulu tai ammattitutkinto	34,9 (31,3) ²	30,1 (44) ²	62,8 (49,3)	48,4 (57,7)	60,5 (61,7)
Ero	3,6	-13,9	13,5	-9,3	-1,2
Yliopistotutkinto	4,9 (2,2) ²	6,5 (3,4) ²	10,2 (4,4)	9,8 (6,9)	16,3 (9,1)
Ero	2,7	3,1	5,8	2,9	7,2
Tutkinto kesken, muu	0 (0) ²	0 (0) ²	0 (0)	0 (0)	9,8 (0)
Ero	0,0	0,0	0,0	0,0	9,8

¹ Kysely – väestöosuus (%-yksikköä)

² Tilastokeskuksen tiedot vuosilta 1975 ja 1985.

ikäluokkien myötä) suurin ryhmä. Kyselytutkimusten otoksissa on havaittavissa siirtymää ikäluokkien todellisten muutosten mukaisesti, eivätkä erot koko väestön suhteen ole radikaaleja. Suurin poikkeama on vuoden 2011 tutkimuksessa vanhimman ikäluokan kohdalla, kun sen osuus ylittää 7 prosentilla todellisen väestöosuuden kyseisenä vuonna.

Vaikka koulutusmuuttujan kohdalla vertailua hankaloittavat erityisen paljon vaihtelevat kysymysmuotoilut, voidaan taulukon 3 perusteella havaita selkeitä poikkeamia otos- ja väestöosuuksien välillä. Erityistä huomiota kannattaa kiinnittää luokkiin ”ammattikorkeakoulu tai ammattitutkinto” sekä ”yliopistotutkinto”, joissa vertailu on ongelmattominta. Vuoden 1983 aineistossa ammattikoulutetut olivat karkeasti aliedustettuja mutta 1991 vastaavasti yliedustettuja. Seuraavassa, vuoden 2003 aineistossa he

olivat jälleen selvästi aliedustettu koulutusluokka. Ammattikoulutettujen edustavuus on toisin sanoen vaihdellut mittavan aliedustuksen ja yhtä mittavan yliedustuksen välillä aineistosta toiseen. Viimeisimmässä, vuoden 2011 aineistossa heidän osuutensa kuitenkin vastasi melko tarkasti väestöosuutta.

Suurin ongelma edustavuuden kannalta ovat kuitenkin yliopistokoulutetut, jotka samalla ovat yhteismitallisuutensa ansiosta identtisesti mitattu ryhmä jokaisessa tarkastellussa aineistossa. Prosenttiyksiköissä mitattuna ero on useimmissa aineistoissa ollut noin kolmen yksikön tuntumassa, mutta vuoden 1991 aineistossa ero on miltei kuusi ja vuoden 2011 aineistossa yli seitsemän prosenttiyksikköä. Jos asiaa tarkastellaan prosenttiyksiköiden sijaan prosentiosuuksina, havaitaan yliopistotutkinnon suorittaneiden vastaajien olleen erittäin vahvasti yliedus-

Taulukko 4. Työtilaneluokkien osuus otoksista ja väestöstä (prosenttia).

Vuosi	Puolueiden ajankohtais- tutkimus 1973	Puolueiden ajankohtaistutkimus 1983	Eduskuntavaali- tutkimus 1991	Eduskuntavaali- tutkimus 2003	Eduskuntavaali- tutkimus 2011
Työtilanne					
Työssä	65,5 (68,5) ²	71 (60,2) ²	62,7 (55,7)	60 (54,2)	45 (54,5)
Ero ¹	-3,0	10,8	7,0	5,8	-9,5
Opiskelija	4,3 (5,9) ²	7,3 (5,2) ²	8,4 (5,1)	12,4 (5,9)	8,3 (5,3)
Ero	-1,6	2,1	3,3	6,5	3,0
Ei työssä	30,2 (24,1) ²	21,7 (34,6) ²	21,5 (38,7)	26,1 (39,4)	46,7 (39,8)
Ero	6,1	-12,9	-17,2	-13,3	6,9
Muu	0 (1,5) ²	0 (0) ²	7,5 (0,5)	1,6 (0,5)	0 (0,4)
Ero	-1,5	0,0	7,0	1,1	-0,4

¹Kysely – väestöosuus(%-yksikköä)

² Tilastokeskuksen tiedot vuosilta 1975 ja 1985.

tettuina kaikissa tutkimuksissa. Erityisen suuri ero on viimeisimmässä aineistossa, jossa 16,3 % vastaajista oli yliopistokoulutettuja, kun heidän osuutensa koko väestöstä oli vain 9,1 %. Yliopistokoulutettuja oli toisin sanoen aineistossa miltei kaksinkertaisesti heidän väestöosuuteensa verrattuna. Tämä yliedustus tapahtui suurelta osin ”ei ammattitutkintoa, ylioppilas” -luokan kustannuksella.

Taulukosta 4 käy ilmi kyselytutkimuksien edustavuus työtilanteen suhteen. Yleisenä trendinä on, että työssäkäyvien osuus kyselytutkimuksiin vastaajista on laskenut vuosien varrella. Vuosien 1973 ja 2011 välinen ero työssäkäyvien kyselytutkimukseen vastanneiden kesken on lähes 20 prosenttiyksikköä. Sama suuntaus näkyy myös Tilastokeskuksen vertailuluvuissa. Kodin ulkopuolella työskentelevien osuus on laskenut, muttei yhtä paljoa kuin kyselytutkimuksiin vastanneiden osuus. Esimerkiksi vuonna 2011 työssäkäyviä vastasi eduskuntavaalitutkimukseen 9,5 prosenttiyksikköä vähemmän suhteessa koko väestöön. Poikkeuksen laskevaan trendiin tekee vuoden 1983 kyselytutkimus, jossa työssäkäyviä vastasi 10,8 prosenttiyksikköä enemmän kuin koko väestössä oli työssäkäyviä.

Opiskelijoiden osuus kyselytutkimukseen vastanneista on kasvanut tarkastelujakson aikana. Se on myös vuotta 1973 lukuun ottamatta suurempi kuin opiskelijoiden osuus koko väestöstä. Merkittävin ero on vuodelta 2003, jolloin eduskuntavaalikyselyyn vastasi 6,5 prosenttiyksikköä enemmän opiskelijoita

kuin koko väestössä oli tuona vuonna opiskelijoita.

Johtopäätökset

Aineistoa tutkimuksessamme on 40-vuoden ajalta, joten tekemämme analyysin perusteella voidaan tehdä muutamia selkeitä johtopäätöksiä. Ensinnäkin vaikuttaa mahdolliselta, että iäkkäiden vastaajien yliedustus saattaa tulevaisuudessa kasvaa kyselyissä. Väestön ikääntymisen vuoksi heidän absoluuttiset lukumääränsä kyselyvastaajina tulevat epäilemättä joka tapauksessa kasvamaan. Toisena keskeisenä ja varmimpana havaintona voidaan todeta yliopistokoulutuksen suorittaneiden yliedustus, joka on kasvanut aineistossa prosentuaalisesti koko tarkastelujaksolla. Yliopistokoulutettujen yliedustus on erityisen tärkeää mielipidetutkimusten käyttökelpoisuuden näkökulmasta, koska korkeasti kouluttautuneet ovat usein myös kiinnostuneempia yhteiskunnallisista asioista, valmiimpia ottamaan asioista selvää ja osallistuvat poliittiseen vaikuttamiseen todennäköisemmin (Smets ja van Ham 2013). Heidän erittäin merkittävä yliedustuksensa johtaa näin ollen helposti virheellisen positiivisiin päätelmiin kansalaisten poliittisesta aktiivisuudesta ja valvetuneisuudesta. Koulutusmuuttujan mahdolliset ongelmat perusjoukon edustavuuden suhteen ovat erityisen merkityksellisiä poliittisia mielipiteitä ja osallistumista analysoitaessa, koska koulutuksen rooli näiden ilmiöiden

selittäjänä on empiirisissä tutkimuksissa toistuvasti todettu hyvin vahvaksi (ks. esim. Berinsky ja Lenz 2011).

Myös ei-työssäkävien ihmisten kasvava osuus kyselyiden vastaajakunnassa vaikuttaa mahdolliselta tulevaisuuden trendiltä. Ei-työssäkävät näyttävät aineiston perusteella vastaavan kyselytutkimuksiin useammin kuin työssäkävät, joskin muuttujan kohdalla ajallinen vertailtavuus ei ollut ongelmatonta. Mikäli kyseessä on todellinen ilmiö, saattaa taustalla piillä kyselytutkimusten edustavuuden kannalta katsottuna vakava ongelma. Ei-työssäkävien hana-kampi valmius vastata kyselytutkimuksiin saattaa ylikorostaa tietyille elämäntilanteille tyypillisiä poliittisia asenteita ja käyttäytymistä. Kuten elämäkaariteoria ehdottaa, voivat kyselyissä mitattavat ilmiöt hyvinkin vaihdella yksilötasolla eri elämänvaiheiden välillä (esim. Highton ja Wolfinger 2001, Wass 2008). Tällöin myös työssäkävynnin lisäksi muita elämänvaiheiden välisiä vaihteluita tavoittavat taustatekijät saattavat muodostua oleellisiksi edustavuuden indikaattoreiksi.

Edellä mainituista ongelmista huolimatta on yhtä oleellisesta korostaa aineistojen hyvää edustavuutta väestön sukupuolijakauman ja ikärakenteen suhteen, jotka molemmat ovat poliittisen käyttäytymisen tutkimuksen keskeisimpiä sosiodemografisia muuttujia. Yleisinä loppupäätelminä voidaan edelleen todeta seuraavat kaksi seikkaa. Ensinnäkin vaikuttaa ilmeiseltä, että jo pienet muutokset kysymysmuotoiluissa ja vastausvaihtoehdoissa aiheuttavat mittavia ongelmia aineistojen keskinäisessä vertailussa. Mitattavat ilmiöt, kuten vaikkapa koulutus, toki muuttuvat ajassa, eikä täysin muuttumatonta mitaria aina ole mahdollista käyttää. Toinen perustava havainto on, että edustavuus vaihtelee eri taustatekijöiden suhteen huomattavasti eri vuosina tehtyjen kyselytutkimusten välillä. Eri muuttujaluokkien välillä saattaa olla merkittävää vaihtelua yli- ja ali-edustavuuden välillä kyselystä riippuen. Tämä korostaa painokertoimien käytön tärkeyttä. Esimerkiksi koulutuksen käyttö selittäjänä muuttujana epäilemättä tuottaa keskenään vain rajallisesti vertailukelpoisia tuloksia eri vuosien välillä, ellei erityisesti

yliopistotutkimuksen suorittaneiden osuutta ole painotettu vastaamaan heidän todellista osuuttaan koko väestöstä.

LÄHTEET

- Beniger, James ja Bogart, Leo. 1983. Speaking your mind without elections, surveys or social movements: Comment on Charles Tilly. *Public Opinion Quarterly* 47:4, 479–484.
- Berinsky, Adam J. ja Lenz, Gabriel S. 2011. Education and political participation: Exploring the causal link. *Political Behavior* 33:3, 357–373.
- Borg, Sami ja Paloheimo, Heikki (toim.). 2009. *Vaalit yleisdemokratiassa. Eduskuntavaalitutkimus 2007*. Tampere: Tampere University Press.
- Borg, Sami (toim.). 2012. *Muutosvaalit 2011*. Helsinki: Edita Prima.
- Converse, Jean. 1987. *Survey research in the United States: Roots and emergence, 1890–1960*. Berkeley, Ca.: University of California Press.
- Grönlund, Kimmo. 2006. *Vaalitutkimushankkeiden toteutus Pohjoismaissa*. Vaalitutkimuskonsortion verkkojulkaisu. www.vaalitutkimus.fi. Luettu 29.5.2013.
- Highton, Benjamin ja Wolfinger, Raymond E. 2001. The first seven years of the political life cycle. *American Journal of Political Science* 45:1, 202–209.
- Paloheimo, Heikki (toim.). 2005. *Vaalit ja demokratia Suomessa*. Helsinki: WSOY.
- Pesonen, Pertti, Sänkiäho, Risto ja Borg, Sami. 1993. *Vaalikansan äänivalta: tutkimus eduskuntavaaleista ja valitsijakunnasta Suomen poliittisessa järjestelmässä*. Helsinki: WSOY.
- Smets, Kaat ja van Ham, Carolien. 2013. The embarrassment of riches? A meta-analysis of individual-level research on voter turnout. *Electoral Studies* 32:2, 344–359.
- Wass, Hanna. 2008. Generations and turnout. The generational effect in electoral participation in Finland. *Acta Politica* 35. Helsinki: Helsinki University Print.

KYSELYAINEISTOT

- Puolueiden ajankohtaistutkimus 1973 [elektroninen aineisto]. FSD1000.
- Puolueiden ajankohtaistutkimus 1983 [elektroninen aineisto]. FSD1011.
- Borg, Sami, Pesonen, Pertti ja Sänkiäho, Risto: Eduskuntavaalitutkimus 1991 [elektroninen aineisto]. FSD1088.
- Karvonen, Lauri ja Paloheimo, Heikki: Eduskuntavaalitutkimus 2003 [elektroninen aineisto]. FSD1260.
- Borg, Sami ja Grönlund, Kimmo: Eduskuntavaalitutkimus 2011 [elektroninen aineisto]. FSD2653.

LIITE: Taulukko 5.

Tutkimus	N	Perusjoukko	Otantamenetelmä	Aineiston kerääjä
Puolueiden ajankohtais-tutkimus 1973	1392	Suomen 18 vuotta täyttänyt väestö, pois lukien Ahvenanmaa	– Kohdehenkilöt valittiin arpomalla ensin väestörekisteristä kaikki 12 vuotta täyttäneet henkilöt, joiden syntymäpäivä on minkä tahansa kuukauden 4. tai 18. päivä ja asuinkunta joku niistä noin 300 kunnasta, jotka arvottiin v. 1970 lukijakuntatutkimusta varten. – Lopullinen näyte kaksivaiheista ositetta otantaa käyttäen soveltaen Demingin vyöhykepoimintamenetelmää. – Näyte ositettiin 18 vuotta täyttäneen väestön määrän mukaisessa suhteessa eri läänien osalle ja sen jälkeen kunkin läänin sisällä viiteen eri teollistuneisuusasteryhmään luokiteltujen kuntien osalle niiden väestön mukaisessa suhteessa. – Näytteestä tehtiin ryväsnäyte ja ryväs määriteltiin kahden kriteerin perusteella: yksi ryväs on sama kuin yksi äänestysalue ja ryppään koon perusteella. – Ryppäiden eli äänestysalueiden arvannon jälkeen Suomen Gallupin perusnäytteestä poimittiin riittävä määrä henkilöitä.	Suomen Gallup
Puolueiden ajankohtais-tutkimus 1983	1098	Suomen 18 vuotta täyttänyt väestö	Otantamenetelmää ei mainita koodikirjassa.	Suomen Gallup
Eduskuntavaali-tutkimus 1991	1472	18 - 75-vuotiaat Suomessa asuvat suomalaiset (pois lukien laitoshoidossa ja vailla vakinaista asuin-sijaa olevat henkilöt)	Yksinkertainen satunnaisotanta – Haastattelututkimusaineiston keruu kolmessa osassa: kahteen samojen vastaajien henkilökohtaiseen haastatteluun sekä lomakekyselyyn. – Alkuperäinen otos poimittiin väestörekisteristä tasavälisesti yksinkertaisella satunnaisotannalla.	Tilastokeskus
Eduskuntavaali-tutkimus 2003	1270	Suomessa asuva 18 vuotta täyttänyt väestö (pois lukien Ahvenanmaa)	Monivaiheinen ositettu otanta – Ensimmäisessä vaiheessa jaettiin Suomi kuuteen osaan: Etelä-Suomi, Keski-Suomi ja Pohjois-Suomi ja kaupungistumisasteen mukaan, jolloin saatiin kuusi ositetta. – Toisessa vaiheessa ositteet jaettiin pienemmiksi alueiksi postinumeroiden perusteella niin, että jokaisessa näin muodostetussa pienemässä alueessa oli saman verran asukkaita. – Kolmannessa vaiheessa jokaiselta alueelta poimittiin lähtöosoitteita väestömäärän edellyttämällä tavalla. – Haastattelut on tehty lähtöpistejärjestelmällä. Satunnaisesti poimituista lähtöosoitteista edeten on tehty kuusi haastattelua. Jokaisesta haastattelun kohteena olevasta taloudesta on valittu se henkilö, joka täyttää valintakortin määräämät sukupuoli- ja ikäehdot.	TNS Gallup (Suomen Gallup)
Eduskuntavaali-tutkimus 2011	1298	Vuoden 2011 eduskuntavaaleissa äänioikeutetut Suomessa asuvat henkilöt (pois lukien Ahvenanmaa)	Kiintiöpoiminta – Suomenkielisten haastattelujen otos muodostettiin kiintiöpoiminnalla iän, sukupuolen ja läänijakauman mukaan. – Haastattelut lähtöpistemenetelmällä, jossa haastattelijat tekevät arvotusta lähtöosoitteesta alkaen viisi haastattelua. Kaupunkialueilla haastattelijoille annettiin tarkka lähtöosoite, maaseutualueilla haastattelijat saivat valita itse lähtöosoitteen. – Suomenkielisten käyntihaastatteluista pääosa tehtiin haastateltavien kotona, mutta 178 haastateltiin ns. hallihaastatteluina Taloustutkimuksen haastattelutiloissa pääkaupunkiseudulla ja 38 Rovaniemellä. – Kaikki ruotsinkieliset haastateltiin kotona. Ruotsinkielisissä käyntihaastatteluissa kiintiöt olivat vaalipiirikohtaiset, sillä haastatteluja tehtiin vain niissä vaalipiireissä, joissa on merkittävä osuus ruotsinkielisiä äänioikeutettuja. Ruotsinkielisten haastattelujen kiintiöt muodostettiin siten, että tutkimusta varten tilattiin väestörekisteristä 1800 henkilön satunnaisotos ruotsinkielisestä äänioikeutetusta väestöstä otokseen valituista kunnista. Kiintiöt muodostettiin vastaamaan tämän otoksen ikä-, sukupuoli- ja vaalipiirikohtaista väestön jakaamaa. – Käyntihaastatteluista ja ns. perävaunulomakkeista.	Taloustutkimus